

CZYNNIKI ROZWOJU TERENÓW PERYFERYJNYCH POLSKI WSCHODNIEJ

Agata Balińska✉

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Abstrakt. W artykule określono główne cechy, które decydują o sklasyfikowaniu terenu leżącego wzdłuż wschodniej granicy Polski jako obszaru peryferyjnego. Poza położeniem geograficznym są to przesłanki ekonomiczne, społeczne i kulturowe. Celem badań było wskazanie czynników rozwoju obszaru wschodniej Polski, z uwzględnieniem ich różnorodności i niejednoczesności interpretacji, jak w przypadku roli granicy. Zaprezentowano przegląd literatury poświęcony analizowanej problematyce oraz wyniki badań ankietowych, które ujawniły sposób postrzegania obszaru wschodniej Polski. Wykazały one, że pożądanymi kierunkami rozwoju tego obszaru są rolnictwo i turystyka.

Słowa kluczowe: tereny peryferyjne, Polska Wschodnia, czynniki rozwoju, kierunki rozwoju

WPROWADZENIE

Rola granicy w rozwoju terenów z nią sąsiadujących jest różnie interpretowana. Jak podaje Więckowski (2010), granice są przede wszystkim barierami – przesłannymi, ekonomicznymi i politycznymi. Pełnią rolę filtra, ale są również strefą kontaktu. Zmiany społeczno-gospodarczo-polityczne w Europie, głównie w krajach Unii Europejskiej, prowadzą jednak do marginalizacji funkcji granic. Najwyższy poziom rozwoju pod tym względem obserwuje się w krajach strefy Schengen.

W Polsce Wschodniej sytuacja jest tym ciekawsza, że w ciągu 20 lat znacznie zwiększyła się przenikalność granicy (początek lat 90.), a potem doszło do powolnego

jej uszczelnienia (głównie po 1 maja 2004 r.). Dlatego też czynniki rozwoju terenów peryferyjnych analizowano w odniesieniu do województw przygranicznych wschodniej Polski. Głównym celem artykułu jest przedstawienie czynników rozwoju wschodniego pogranicza Polski oraz możliwych kierunków tego rozwoju. Przyjęte problemy badawcze ujęto w formę następujących pytań: Czym charakteryzują się tereny peryferyjne? Od jakich czynników zależy rozwój terenów peryferyjnych? Jak są postrzegane regiony peryferyjne w Polsce? Jaki kierunek rozwoju jest najbardziej efektywny na obszarze peryferyjnym?

Zastosowane w artykule podejście badawcze ma charakter indukcyjno-dedukcyjny. Płynące z analizy danych wtórnych wnioski zostały częściowo zweryfikowane w trakcie własnych badań empirycznych autorki. Przeprowadzono je na próbie 330 losowo wybranych studentów Wydziału Nauk Ekonomicznych SGGW w Warszawie. Sondaż z wykorzystaniem ankiety przeprowadzono w listopadzie i grudniu 2013 roku.

WSCHODNIE POGRANICZE POLSKI JAKO OBSZAR PERYFERYJNY

Termin „peryferia” można rozpatrywać w trzech kontekstach, tj. geograficznym, ekonomicznym i prawnym (Moraczewska, 2008). Przegląd definicji dotyczących peryferii proponuje Grosse (2007). W opinii tego autora regiony peryferyjne to obszary:

✉ dr inż. Agata Balińska, Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, Poland, e-mail: agata_balinska@sggw.pl

- oddalone od centrów gospodarczych z utrudnioną dostępnością komunikacyjną i niskim poziomem zaludnienia,
- o niskim poziomie rozwoju gospodarczego (w UE mierzony jest poziomem PKB według parytetu siły nabywczej),
- zdominowane przez pracochłonne gałęzi gospodarki w tym rolnictwa i leśnictwa,
- o niskim poziomie rozwoju infrastruktury i niskim poziomie przedsiębiorczości i innowacyjności.

Można też analizować zależność ekonomiczną peryferii od centrów ekonomicznych i politycznych oraz ich odrębność kulturowo-religijną i polityczną.

Jak podają Bański i in. (2010), w powszechnym odbiorze przyjęło się, że „wschodnie obszary przygraniczne w naszym kraju wykazują typowe cechy peryferii geograficznych i gospodarczych”. Teren ten od dawna nazywany jest „ścianą wschodnią”, „Polską B”, a w opracowaniach IRWiR „obszarem problemowym” (Rosner, 2002; Kłodziński, 1999).

Liczne opracowania dostarczają wiarygodnych dowodów na to, że teren wzdłuż wschodniej granicy kraju spełnia kryteria stawiane peryferiom (Dziemianowicz, 2008). Dla przykładu w PO RPW wymienione zostały cechy tego obszaru, które pozwalają uznać go za peryferyjny, tj.:

- niski poziom zamożności (mierzony poziomem PKB na mieszkańca w poszczególnych województwach: podlaskim – 7160 euro, podkarpackim – 6760 euro, lubelskim – 6880 euro przy średniej krajowej 10 097 euro) (GUS, <http://stat.gov.pl>),
- niski poziom spójności przestrzennej, społecznej i ekonomicznej,
- mało efektywna struktura gospodarki z przewagą tradycyjnej produkcji rolniczej, niskim poziomem rozwoju przedsiębiorczości oraz relatywnie niskim poziomem konkurencyjności i innowacyjności przedsiębiorstw,
- niewystarczający potencjał ośrodków wzrostu stymulujących rozwój, w tym wyraźnie wykształconych aglomeracji miejskich z rozwiniętymi funkcjami metropolitalnymi,
- niewystarczający rozwój infrastruktury szkolnictwa wyższego i słabe powiązanie nauki z gospodarką,
- niski poziom rozwoju infrastruktury technicznej (głównie teleinformatycznej i transportowej) oraz niewielka dostępność komunikacyjna tego terenu.

Istotnym problemem obszarów peryferyjnych są również migracje, szczególnie ludzi młodych, co widoczne jest również w badanych województwach (Leimgruber, 1999).

CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH UWARUNKOWAŃ ROZWOJU TERENÓW PERYFERYJNYCH WSCHODNIEJ POLSKI

„Można przyjąć, że czynnikami rozwoju są te elementy, struktury terytorium, które są lub mogą być uruchamiane w celu prowadzenia działalności w sferze produkcji, podziału, obiegu, konsumpcji” (Strzelecki, 2011). W literaturze przedmiotu spotykamy liczne klasyfikacje uwarunkowań rozwoju lokalnego i regionalnego (Chądzyński i in., 2007; Dziemianowicz, 2008; Geise, 2009; Parysek, 1997; Strzelecki, 2008, 2011; Zakrzewska-Półtorak, 2010). Z uwagi na ograniczenia objętościowe analiza poszczególnych klasyfikacji została pominięta, a na potrzeby niniejszego artykułu jako obowiązujący przyjęto podział zaproponowany przez Paryska (1997).

Jak zauważa J. Parysek, pewna grupa czynników „ma charakter powszechny, podczas gdy inne występować i oddziaływać mogą jedynie w niektórych miejscach i pewnych momentach czasowych” (1997).

Wśród głównych czynników rozwoju lokalnego wymieniane są potrzeby społeczności lokalnej. „Każdy rozwój gospodarczy, w tym także lokalny wiąże się bezpośrednio z zaspokajaniem rosnących potrzeb społeczeństwa, [...] jest wręcz przez te potrzeby określany” (Parysek, 1997). Chodzi przede wszystkim o potrzeby powszechne, typowe dla wszystkich ludzi bez względu na cechy demograficzne i miejsce zamieszkania, rzadziej o potrzeby zindywidualizowane, będące wypadkową światopoglądu, poziomu zamożności czy poziomu kulturalnego. Główny wpływ na rozwój lokalny mają zatem potrzeby, które można zaliczyć do następujących grup:

- egzystencjalne (związane z funkcjonowaniem gospodarstw domowych),
- rezydencjalne (rozwój ilościowy bazy mieszkaniowej i poprawa jakości warunków bytowych),
- kulturalne (są to potrzeby w zakresie ponadpodstawowej oświaty i kultury wysokiej),
- społeczne (związane z określonymi grupami społecznymi, np. dziećmi, seniorami, osobami niepełnosprawnymi, rodzinami wielodzietnymi).

Można przyjąć, że większość potrzeb jest uniwersalna. Z uwagi na charakter granicy większe znaczenie mogą mieć potrzeby bezpieczeństwa zaliczane do egzystencjalnych. Z badań przeprowadzonych wśród mieszkańców gmin nadgranicznych w 2006 roku¹ wynika, że tylko 25% z 650 losowo wybranych mieszkańców gmin dostrzega zagrożenia spowodowane bliskością granicy. W 2012 roku badania zostały powtórzone i udział ten wynosił 30,9% (próbę obejmowała 600 osób).

Ważnym czynnikiem rozwoju lokalnego jest środowisko przyrodnicze, obejmujące przede wszystkim:

- surowce mineralne – do tej kategorii na badanym terenie można zaliczyć pokłady węgla kamiennego (Zagłębie Lubelskie), ropy naftowej i gazu ziemnego (Zagłębie Karpackie) oraz kredy na Podlasiu, szczególnie w okolicy Mielnika;
- wody mineralne – złoża wód mineralnych występują we wszystkich województwach przygranicznych. Większość z nich jest butelkowana i dystrybuowana na teren stałego kraju (np. Krynka, Cisowianka). Niektóre wykorzystywane są w lecznictwie sanatoryjnym, np. w Horyńcu Zdroju czy Polańczyku Zdroju;
- wody powierzchniowe i podziemne w szerokim rozumieniu – praktycznie wszystkie działy produkcji wykorzystują znaczne ilości wody. Jej ilość i jakość wpływa również na poziom życia lokalnych mieszkańców. Wody powierzchniowe są również ważnym walorem turystycznym decydującym o atrakcyjności danego obszaru oraz o lokowaniu infrastruktury turystycznej. Rzeka Bug jest też naturalną granicą hydrograficzną Polski;
- warunki klimatyczne – istotnie wpływają na rozwój gospodarczy i społeczny. Dotyczy to przede wszystkim rolnictwa, budownictwa, transportu i turystyki. Szczególne walory klimatyczne wykorzystywane są również w lecznictwie uzdrowiskowym;
- struktura bonitacyjna gleb – jest ona zróżnicowana wzdłuż granicy, ale biorąc pod uwagę średnią we wszystkich województwach przygranicznych, największy udział mają gleby klasy IV (w podlaskim

46%, lubelskim 37,25%, podkarpackim 42,85%), a udział gleb zaliczanych do klas I-III jest najwyższy w województwie lubelskim (39,74%), następnie podkarpackim (29,65%) i znacznie niższy w podlaskim (6,9%) (GUS, 2012);

- przyroda ożywiona, a przede wszystkim tereny leśne. Las stanowi nie tylko źródło pozyskiwania drewna, ale reguluje gospodarkę wodną i korzystnie wpływa na odczucia mieszkańców w jego pobliżu ludzi (oczyszczanie powietrza, obniżenie poziomu hałasu). Lasy stanowią też miejsce pozyskiwania owoców runa leśnego, co jest ważne szczególnie w regionach zagrożonych biedą i ubóstwem.

Większość wymienionych elementów środowiska przyrodniczego klasyfikowana jest w grupie walorów przyrodniczych. Do tej kategorii zalicza się również ukształtowanie terenu, faunę (głównie chronione gatunki zwierząt), objęte ochroną gatunki i skupiska roślin.

Ważnym czynnikiem rozwoju lokalnego jest również kapitał ludzki, obejmujący (Markowski, 2008):

- strukturę wieku ludności (w tym udział poszczególnych grup ekonomicznych),
- aktywność zawodową,
- wskaźniki zatrudnienia,
- poziom wykształcenia i kwalifikacje zawodowe oraz strukturę zawodową,
- zamożność ludności,
- poziom zdrowotności.

Coraz częściej używa się terminu kapitał społeczny (pojęcie szersze od kapitału ludzkiego), definiowane jako „zespół umiejętności i zdolności fizycznych, psychicznych oraz intelektualnych wykorzystywanych w życiu gospodarczym”² (Potoczek i Stępień, 2008). Jest on przestrzennie zróżnicowany i jak zauważa Markowski (2008), kapitał społeczny (nazywany też relacyjnym) nie jest „żadną nową kategorią ekonomiczną, lecz walorem, którego waga we współczesnej organizacji procesów społeczno-gospodarczych systematycznie rośnie. Przez oddziaływanie na kapitał relacyjny można coraz mocniej oddziaływać na gospodarkę lokalną”. Do atrybutów kapitału społecznego Gaczek i Komorowski zaliczają (Markowski, 2008):

¹ Badania przeprowadzono w ramach projektu KBN/MNiSW 2P06R09628 w gminach: Szypliszki, Giby, Płaska, Krynki, Dubicze Cerkiewne, Mielnik, Rokitno, Wola Uhruska, Dorohusk, Horodło, Lubycza Królewska, Hrubieszów, Horyniec Zdrój, Radymno. W 2012 r. zostały powtórzone w ramach badań statutowych SGGW.

² Problematykę kapitału społecznego podejmują m.in. J.S. Colemann, S. Mendes, R. Domański, F. Fukuyama i inni. W naukach społecznych, a szczególnie w socjologii funkcjonuje też termin „siły społeczne”, wprowadzony w okresie międzywojennym przez F. Znanieckiego.

- odpowiedzialność ekonomiczną, społeczną i gotowość do oszczędzania,
- gotowość do podejmowania ryzyka ekonomicznego i zawodowego,
- przedsiębiorczość i pracowitość,
- otwartość na nowe idee,
- gotowość do uczenia się, samokształcenia i podnoszenia wiedzy,
- gotowość do współpracy i wymiany doświadczeń, zaufanie do instytucji i partnerów na rynku,
- postawy prospołeczne,
- dyscyplinę społeczną, gotowość do podporządkowania się normom społecznym,
- zdolność do kompromisu i dialogu, rozumienie konieczności realizacji potrzeb nadrzędnych w procesie współpracy.

Określenie atrybutów kapitału ludzkiego jest zadaniem łatwiejszym niż w przypadku kapitału społecznego, który wchodzi w zakres badań socjologicznych. Zgodnie z danymi zawartymi w „Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski wschodniej do 2020 roku” poziom kapitału ludzkiego jest niewystarczający.

Istotny wpływ na rozwój lokalny ma również stan rozwoju infrastruktury technicznej i w pewnym zakresie społecznej, nazywane zainwestowaniem infrastrukturalnym (Parysek, 1997). Uzbrojenie danego obszaru w media wpływa na poprawę jakości życia lokalnej ludności, poprawia warunki pracy działającym podmiotom gospodarczym oraz jest ważnym argumentem wyboru danego miejsca przez nowych inwestorów. Lepsze uzbrojenie w infrastrukturę występuje w miejscowościach z przejściami granicznymi, a na pozostałym terenie sytuacja ulega systematycznej, choć niewystarczającej poprawie (Wesołowska, 2011).

Wpływ na rozwój lokalny ma również potencjał gospodarczy. „Dobrze zróżnicowana struktura gospodarcza tworzy swoisty klimat rozwoju lokalnego, w którym powstają warunki podejmowania działalności gospodarczej przez nowe podmioty, warunki współdziałania (kooperacji) z innymi podmiotami oraz prowadzenia działań komplementarnych” (Parysek, 1997). Wyższy potencjał gospodarczy mają miasta, szczególnie te, których rozwój ma charakter wielofunkcyjny. Istotnym elementem potencjału gospodarczego są małe i średnie przedsiębiorstwa (Słusarczyk, 2012). Obszary wiejskie z uwagi na gorszą strukturę społeczno-ekonomiczną, finansową, oświatową i polityczną charakteryzują się dużo słabszym potencjałem. Na wschodnim pograniczu

poziom potencjału gospodarczego jest skorelowany dodatnio z poziomem rozwoju gospodarki turystycznej (Transgraniczne..., 2011).

Coraz ważniejszym czynnikiem rozwoju lokalnego jest poziom nauki i kultury. Placówki naukowe i kulturalne zwykle zlokalizowane są w dużych miastach. Wprawdzie programy pomocowe UE stymulują aktywność naukowo-kulturalną na badanym terenie, ale jest ona skumulowana głównie w stolicach województw. Rzecznikiem szerokiego uwzględniania kontekstu kulturowego w badaniach ekonomicznych jest Kostro, który w swoich rozważaniach powołuje się na twórcę proksemiki Halla (Kuciński, 2011). Rodzaj kultury ma bowiem decydujący wpływ na podejmowanie decyzji, czyli w efekcie na lokalizację przedsiębiorstw, a tym samym na rozwój lokalny. „Lokalne uwarunkowania kulturowe stają się same w sobie czynnikiem lokalizacji przedsiębiorstw, [...] transformują pozostałe czynniki lokalizacji, zwłaszcza te miękkie [...] wpływają na percepcję wynikających z nich korzyści przez odmiennych kulturowo inwestorów” (Kuciński, 2011).

Mając na uwadze, że przyjęty obszar badań położony jest wzdłuż granicy państwa, należy nieco więcej uwagi poświęcić lokalizacji. Położenie gmin wiejskich w odniesieniu do miast, szlaków komunikacyjnych czy walorów turystycznych ma decydujący wpływ na skalę i kierunek ich rozwoju. Zwykle w literaturze używa się terminu „renta położenia”, który można zdefiniować jako „potencjalnie mniej lub bardziej wymierne korzyści płynące z usytuowania danej jednostki (np. gminy)” (Bartkowiak i Ossowska, 2010). A. Szewczuk używa terminu „korzyści miejsca” i podkreśla, że „atrakcyjnie prezentują się miejscowości i gminy o unikatowych właściwościach i korzystnym położeniu, bez względu na to, czy decydują o tym walory przyrodnicze, czy też poziom zlokalizowanego tam kapitału i potencjału gospodarczego” (Szewczuk, 2011). Trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem Paryska (1997), że szczególnie atrakcyjne są miejsca „o unikalnych właściwościach i korzystnym położeniu, bez względu na to, czy będą to cechy przyrodnicze, czy wynikające z zagospodarowania”. Ciekawe podejście do przygranicznego położenia prezentują Bartkowiak i Ossowska (2010), którzy powołując się na Domańskiego, twierdzą, że „istotnym elementem współczesnej gospodarki są granice. [...] granice wywierają wieloraki wpływ na stosunki nie tylko między krajowe, lecz także międzyregionalne. Rozgraniczają zasoby naturalne, a niejednokrotnie działają

jak filtr, redukując wiele interakcji między regionami. Dlatego też położenie przy granicy, czy też wzdłuż granic oddzielających sąsiadujące ze sobą kraje, może okazać się korzystne”. Również inni autorzy traktują granicę jako „źródło korzyści lokalizacyjnych stymulujących rozwój lokalny” (Bański i in., 2010). Korzyści wynikają z produkcji i usług świadczonych na rzecz podróżnych tranzytowych oraz mieszkańców kraju ościennego i są widoczne przede wszystkim w pobliżu przejść granicznych. Także w ekspertyzie przygotowanej na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego „położenie przygraniczne Polski wschodniej stanowi dla tego regionu równocześnie szanse i zagrożenie” (Transgraniczne..., 2011).

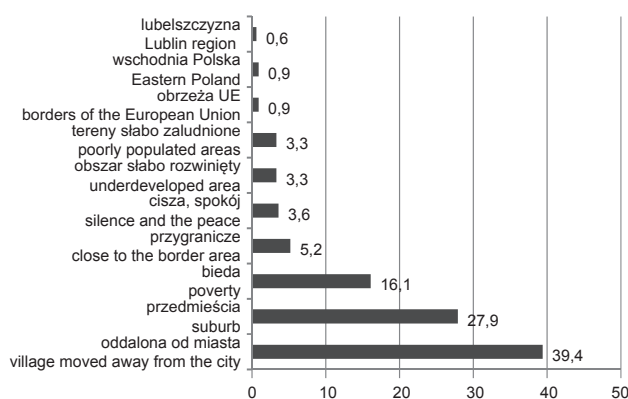
Na terenach przygranicznych istotnym czynnikiem rozwoju lokalnego i regionalnego jest też współpraca międzynarodowa, która może mieć charakter zarówno gospodarczy, jak i doradczy. Wsparcie ekonomiczne może dotyczyć pozyskiwania inwestorów zagranicznych, ale również korzystania z funduszy pomocowych. Doradztwo to szkolenia, know-how czy działania w ramach partnerstwa miast. Obszary przygraniczne z uwagi na swoje położenie umożliwiają korzystanie ze współpracy przygranicznej w ramach euroregionów. Wzdłuż wschodniej granicy działają cztery euroregiony: Niemen, Bug, Puszcza Białowieska i Karpacki. Działania w ramach euroregionów oceniane są pozytywnie (Borshch, 2014). Poziom tej współpracy został omówiony między innymi w dokumentach przygotowanych na zlecenie MRR (Transgraniczne..., 2011). Ciekawe przykłady współpracy na terenach przygranicznych podaje Deppisch (2012).

Wśród czynników rozwoju lokalnego należy niewątpliwie wskazać na rolę władz lokalnych oraz politykę krajową i unijną w zakresie rozwoju obszarów peryferyjnych. Zagadnienie to jest jednak na tyle obszerne, że może być i jest podejmowane jako odrębny temat badań. Istotny wpływ ma również sytuacja polityczna. Niestabilność pod tym względem na Ukrainie wpływa niestety niekorzystnie na sferę społeczno-gospodarczej współpracy również z Polską. Na rozwój terenów przygranicznych mają wpływ również światowe kryzysy (Ignasiak-Szulc i Kosiedowski, 2011), które mogą zarówno stymulować, jak i ograniczać rozwój tego obszaru.

WSCHODNIE POGRANICZE POLSKI I KIERUNKI JEGO ROZWOJU W OCENIE RESPONDENTÓW

W badanej próbie 330 studentów SGGW większość (73,3%) stanowiły kobiety. Najwięcej respondentów (40,3%) studiowało na trzecim roku studiów, 27,9% – na drugim roku studiów magisterskich, 21,8% – na drugim i 10% na pierwszym roku studiów licencjackich. W ocenie autorki istotny wpływ na postrzeganie agroturystyki jako formy spędzania czasu wolnego, a zatem kreowania popytu na usługi agroturystyczne ma pochodzenie respondentów. Największy udział miały osoby pochodzące ze wsi leżącej na terenie województwa mazowieckiego (24,2%) oraz z Warszawy (23,0%). Z miast powiatowych w województwie mazowieckim pochodziło 11,8%, a z miejscowości gminnych w tym samym województwie 12,7%. Co trzeci respondent pochodził spoza województwa mazowieckiego (głównie: podlaskiego, lubelskiego, łódzkiego i warmińsko-mazurskiego). Ich udział w próbie wynosił odpowiednio: 12,7% z miast powiatowych, 4,8% z miejscowości gminnych, 10,8% ze wsi.

Przedmiotem zainteresowań badawczych były między innymi skojarzenia, jakie wywołuje u respondentów termin „region peryferyjny”, co przedstawiono na rysunku 1.

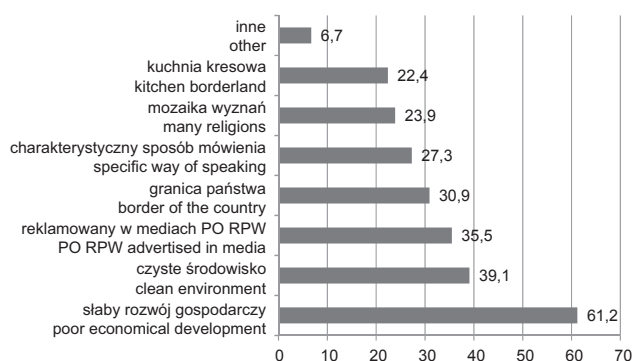

Rys. 1. Skojarzenia respondentów z terminem „region peryferyjny”

Źródło: badania własne.

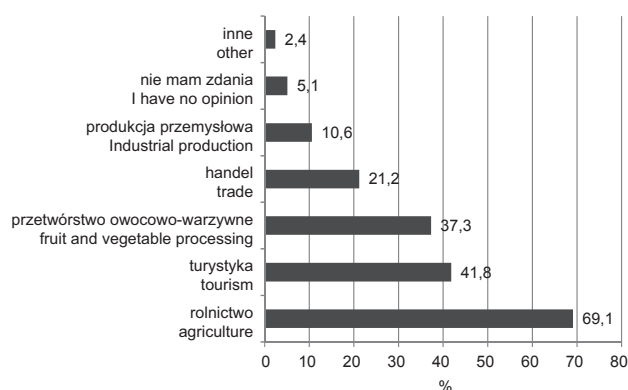
Fig. 1. Associations of respondents with the term „peripheral region”

Source: own study.

Rys. 2. Skojarzenia związane z terminem Polska Wschodnia
Źródło: badania własne, respondenci mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Fig. 2. Connotations associated with the term Eastern Poland
Source: own study, respondents could choose more than one answer.

Rys. 3. Najbardziej efektywny w ocenie respondentów kierunek rozwoju Polski Wschodniej

Źródło: badania własne, respondenci mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Fig. 3. Most effective in assessing the direction of development of Polish respondents Eastern

Source: own study, respondents could choose more than one answer.

Podawane w ramach pytania otwartego skojarzenia związane są przede wszystkim z lokalizacją („wieś oddalona od miasta”, „przedmieścia”), a w dalszej kolejności z ekonomią („bieda”).

Skojarzenia respondentów z terminem „Polska Wschodnia” są dość zróżnicowane. Wskazują oni przede wszystkim na słaby rozwój gospodarczy. Wymieniane

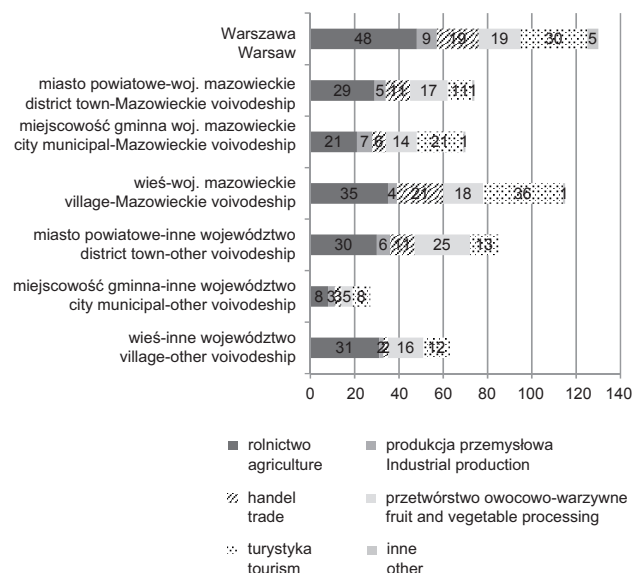
są też elementy, które można uznać za atuty tego obszaru, tj. czyste środowisko, akcent kresowy (zaśpiew), mozaika wyznań oraz kuchnia regionalna. W kategorii „inne” znalazły się bezrobocie, bieda, nielegalna produkcja alkoholu, przemysł, szlak tatarski.

Przedmiotem zainteresowań badawczych były kierunki rozwoju badanego obszaru, które w ocenie respondentów są najbardziej pożądane.

Jako najbardziej efektywny kierunek rozwoju wskazywano przede wszystkim rolnictwo, a na drugim miejscu turystykę. Co ciekawe, handel wymieniany był tylko przez co piątego respondenta.

Pochodzenie nie wpłynęło istotnie na postrzegany wskazywany, najbardziej efektywny kierunek rozwoju (rys. 4).

Przedmiotem zainteresowań badawczych były również czynniki, które skłoniłyby respondentów do zamieszkania na terenie wschodniego pogranicza Polski. Najczęściej wskazywali oni na możliwość podjęcia atrakcyjnej pracy na etacie (51,2%), następnie: rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej (23%),

Rys. 4. Preferowany kierunek rozwoju obszaru wschodniego pogranicza Polski w zależności od miejsca pochodzenia (liczba)

Źródło: badania własne.

Fig. 4. The preferred direction of development of the Polish eastern border depending on the place of origin (number)

Source: own study.

założenie rodziny (16,1%), mieszkanie (9,1%). Najmniej liczna grupa respondentów wskazała na: wolniejsze tempo życia (2,1%), możliwość rozwoju i samorealizacji (1,2%) oraz niższe koszty utrzymania (1,2%). Tylko 8,5% zadeklarowało, że nic nie jest w stanie skłonić ich do osiedlenia się na badanym obszarze. Turystyka jako kierunek rozwoju też znalazła uznanie w oczach respondentów. Należy również podkreślić, że obszary peryferyjne identyfikują respondenci na podstawie kryterium geograficznego, a w dalszej kolejności ekonomicznego. Co ciekawe, większość badanych byłaby skłonna osiedlić się na badanym obszarze.

PODSUMOWANIE

Treny przygraniczne wschodniej Polski traktowane są powszechnie jako obszar o szczególnych predyspozycjach rozwojowych. Wieloletnie zaniechania inwestycyjne oraz specyfika terenu pogranicza powodują, że główne czynniki rozwoju lokalnego i regionalnego mają charakter endogeniczny. Są to głównie zasoby przyrodnicze, kulturowe i społeczne. Trudno też jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, czy bez stymulacji z zewnątrz możliwy jest rozwój tego regionu. Dotychczasowe doświadczenia w zakresie wykorzystywania środków z różnych instrumentów międzynarodowych pozwalają stwierdzić, że byłoby to trudne zadanie. Sprawą dyskusyjną jest rola granicy w tym rozwoju. W opinii autorki należy zgodzić się z podejściem, że może być ona zarówno szansą, jak i przeszkodą w rozwoju sąsiadujących z nią terenów.

W literaturze przedmiotu omawianych jest wiele czynników rozwoju terenów peryferyjnych. W ocenie autorki wzajemnie się one uzupełniają, ale najważniejszy jest kapitał społeczny, dzięki któremu można wykorzystać pozostałe czynniki. W zależności od przyjętego kierunku rozwoju ranga poszczególnych czynników się zmienia. Formą działalności, która przez aktywowanie potencjału endogenicznego stymuluje rozwój wielofunkcyjny, jest turystyka, a szczególnie jej formy alternatywne, takie jak turystyka wiejska.

LITERATURA

Bański, J., Dobrowolski, J., Flaga, M., Janicki, W., Wesołowska, W. (2010). Wpływ granicy państwowej na kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego wschodniej części

- województwa lubelskiego. *Studia Obszarów Wiejskich*, tom XXI, Warszawa: KOW PTG.
- Bartkowiak, N., Ossowska, L. (2010). Poziom pozaprzrodniczych uwarunkowań renty położenia obszarów wiejskich Pomorza Środkowego. *J. Agribus. Rural Dev.*, 4(18).
- Borshch, O. (2014). Cross-border cooperation as a development factor for borderline territories of Ukraine. *Eur. J. Law Econ.*, 37, 3.
- Chądzyński, J., Nowakowska, A., Przygodzki, Z. (2007). Region i jego rozwój w warunkach globalizacji. Warszawa: CeDeWu.
- Deppisch, S. (2012). Governance Processes in Euregios. Evidence from Six Cases across the Austrian–German Border. *Plan. Pract. Res.*, 27, 3, 315–332.
- Dziemianowicz, W. (2008). Polska wschodnia wobec nowych wyzwań rozwoju. W: T. Markowski, *Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju a wizje i perspektywy rozwoju przestrzennego Europy*. Studia KPZK PAN, t. CXXII, Warszawa.
- Geise, M. (2009). Wpływ wybranych problemów gospodarki globalnej na rozwój lokalny. Bydgoszcz: Wyd. WSG.
- Grosse, T. G. (2007). *Innowacyjna gospodarka na peryferiach?* Warszawa: Fundacja Instytut Spraw Publicznych.
- GUS (2011). *Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2011*, Warszawa: GUS.
<http://stat.gov.pl>
- Ignasiak-Szulc, A., Kosiedowski, W. (2011). Perspectives of regional development of north – eastern borderland of the UE in context of global financial crisis results. *Hum. Resour. Main Factor Region. Dev.*, 5, 5.
- Kłodziński, M. (1999). *Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich*. Warszawa: IRWiR PAN.
- Komornicki, T., Miszczuk, A. (2011). *Transgraniczne powiązania województw Polski Wschodniej. Ekspertyza wykonana na zlecenie MRR*. Warszawa: MRR.
- Kuciński, K. (red.) (2011). *Glokalizacja*. Warszawa: Difin.
- Leimgruber, W. (1999). Border Effects and the Cultural Landscape: The Changing Impact of Boundaries on Regional Development in Switzerland. [in:] *Nationalising and Denationalising European Border Regions, 1800–2000*. *GeoJ. Lib.*, 53.
- Markowski, T. (2008). Teoretyczne podstawy rozwoju lokalnego i regionalnego. W: Z. Strzelecki (red.), *Gospodarka regionalna i lokalna*. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.
- Moraczewska, A. (2008). *Transformacja funkcji granic Polski*. Lublin: Wyd. Uniw. M. Curie-Skłodowskiej.
- Parysek, J. (1997). *Podstawy gospodarki lokalnej*. Poznań: Wyd. Nauk. UAM.
- Potoczek, A., Stępień, J. (2008). *Podstawy strategii rozwoju lokalnego i regionalnego*. Bydgoszcz: Wyd. WSG w Bydgoszczy.

- Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013. Warszawa: MRR.
- Rosner, A. (red.) (2002). *Wiejskie obszary kumulacji barier rozwojowych*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Slusarciuc, M. (2012). Risk and Uncertainty in the Companies from the Crossborder Area Romania-Ukraine-Republic of Moldova. *Econ. Transdiscip. Cogn.*, 15.
- Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów 30 grudnia 2008.
- Strzelecki, Z. (red.) (2008). *Gospodarka regionalna i lokalna*. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.
- Strzelecki, Z. (2011). Czynniki i bariery rozwoju polskich regionów i jednostek lokalnych. W: Z. Strzelecki (red.), *Gospodarka regionalna i lokalna w Polsce. Czynniki i bariery*. Warszawa: Ofic. Wyd. SGH.
- Szewczuk, A. (2011). Rozwój lokalny i regionalny – główne determinanty. W: A. Szewczuk, M. Kogut-Jaworska, M. Ziolo, *Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka*. Warszawa: C.H. Beck.
- Wesołowska, M. (red.) (2011). *Wiejskie obszary peryferyjne – uwarunkowania i czynniki aktywizacji*. Studia Obszarów Wiejskich (t. 26). Warszawa: PAN IGiPZ.
- Więckowski, M. (2010). *Turystyka na obszarach przyrodniczych*. Warszawa: PAN IGiPZ.
- Zakszewska-Półtorak, A. (2010). *Współczesne uwarunkowania rozwoju gospodarki regionalnej i lokalnej w Polsce*. W: R. Broł (red.), *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*. Wrocław: UEo we Wrocławiu.

FACTORS DETERMINING THE DEVELOPMENT OF PERIPHERAL AREAS OF EASTERN POLAND

Summary. The paper reviews the main criteria for classifying the eastern Polish border region as a peripheral area. Apart from geographical location there are also economic, social and cultural criteria. The article refers to the economic, social and cultural conditions of local development. The main direction of development of the Polish region of eastern is agriculture. The area is also characterised by low population density. This hinders the development of the area. It can also be an advantage, especially in a situation of tourism development. The paper discusses selected factors determining the local development of Eastern Poland. The emphasis is put on their diversity and the fact that the interpretation of their real impact remains inconclusive as it is in the case of the border itself. The boundary state can be both a barrier and a factor stimulating the development of the areas. The analysis justifies the conclusion that each of these factors contributes to the development of border areas. Strength of their impact depends on the strategy of development. The article uses an analysis of source materials, as well as the author's own observations arising from years of the research conducted in this area.

Key words: development factors, peripheral areas, eastern Poland

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 15.04.2015

Do cytowania – For citation

Balińska, A. (2015). Czynniki rozwoju terenów peryferyjnych Polski Wschodniej. *J. Agribus. Rural Dev.*, 2(36), 153–160. DOI: 10.17306/JARD.2015.16